

**МЕТОДИКА ОПАНУВАННЯ УЧНЯМИ КОМУНІКАТИВНОЮ ПОЗИЦІЮ
В СИТУАЦІ, СПІЛКУВАННЯ З МИСТЕЦТВОМ (МУЗИКА)
(розвиток учнів як суб'єктів художньої комунікації)**

Методика складається з трьох етапів, які виділяються за специфікою області спілкування, що в них розвивається: реальне спілкування - художня комунікація (формування у учнів уявлень про музику як особливу форму спілкування і набуття ними навичок займати в ньому продуктивну з точки зору розуміння музики позицію). В цій роботі ми не звертаємося до традиційного художньо-педагогічного аналізу музичних творів, бо розуміння музики тут важливе не саме по собі, а лише в тій мірі, в якій воно свідчить про ступінь опанування продуктивною комунікативною позицією.

ЕТАП I - етап розвитку реального спілкування учнів. Загальне ПРИЗНАЧЕННЯ етапу: створити позитивний емоційний фон спілкування, необхідний для публічного висловлювання людиною особистісного ставлення до мистецтва; привернути увагу до цінності особистості; створити передумови для опанування учнями комунікативною позицією в спілкуванні з музикою на основі побудження до свідомого ставлення до себе і інших.

ЗАВДАННЯ N 1. Умовна назва "Казковий бал". МЕТА: Створення позитивної емоційної атмосфери, привернення уваги до особистості кожного з учнів класу.

ОБЛАДНАННЯ: не потрібне.

ЗМІСТ. Умови гри: треба уявити, що вчора ви були на балу і чули там "молву" про одного з однокласників. А тепер ви хочете переповісти її йому. При цьому є дві умови: а) ця "молва" повинна бути доброю (позитивною) і б) правдивою, тобто передавати те, що дійсно властиве учневі. Після цього вчитель питає в учнів, хто хоче бути "героєм балу" і гра починається: "герой" постає перед класом і кожен з учнів переповідає йому почуте, починаючи зі слів: "Я вчора был(а) на балу и слышал(а) о вас такую молву" (ми використовували російськомовний варіант).

ЗАВДАННЯ N 2. Гра "Подарунок".

МЕТА: створення позитивної атмосфери, розширення уявлень учнів про невербальні (не мовні) засоби спілкування і здобуття навичок в цій галузі.

ОБЛАДНАННЯ: не потрібне.

ЗМІСТ. Учитель пропонує дітям обмінятися подарунками. Треба уявити собі те, що ви хотіли б подарувати, і передати свій "подарунок" умовному "іменинникові", але користуючись при цьому виключно рухами (жестами, мімікою). "іменинник" (це може бути окремий учень або весь клас чи якась група школярів) повинен відгадати, що йому подарували.

ЗАВДАННЯ N 3. Гра "Музичний подарунок".

МЕТА: розвиток позитивного ставлення учнів один до одного, здатності до розуміння індивідуальних особливостей товаришів.

ОБЛАДНАННЯ: кілька різних за характером музичних фрагментів.

ЗМІСТ. Обирається "іменинник". З кількох музичних фрагментів треба обрати один для подарунка і подарувати його, користуючись тільки жестами. "іменинник" повинен здогадатися, який саме музичний фрагмент йому подарували. (Можна

ускладнити умови гри такою вимогою: обрати для подарунка той фрагмент, який більше, ніж інші, на вашу думку, способався "іменинникові").

Після гри можна спитати учнів про те, які труднощі виникали у них під час гри, наприклад (питання до "іменинника"): "Чому тобі було важко відгадати, який музичний фрагмент тобі подарували?", або, навпаки, "Що тобі допомогло швидко відгадати?", "Тобі дійсно подарували музику, яка способалась тобі більше за інші фрагменти?", "Чому, як ти гадаєш, для тебе вибрали саме цю музику?" і до того, хто дарував: "Чому ти обрав для подарунка саме цей фрагмент?", "Чому твій дарунок довго не могли розпізнати?". Пошук відповідей на запитання робить більш свідомим розуміння себе, іншої людини, своїх дій.

КОМЕНТАР ДО ЕТАПУ I.

1. Гра буде грою і приведе до бажаного результату, коли діти грають в неї добровільно. Отже вчителю треба дбати про таку форму пропонування гри учням, яка була б привабливою для них.

2. На одному занятті не слід проводити гру більше, ніж 2-3 рази. Хоча у дітей є велика потреба в позитивному зворотньому зв'язку, але одноманітність завжди приводить до зниження зацікавленості.

3. Не намагайтеся навантажити ці ігри дидактичними цілями, а отож не втручайтеся в них з метою "підправити" дітей, зробити їх дії більш досконалими ("молву" більш "об'єктивною", наприклад). Ваша педагогічна позиція в цих іграх полягає в тому, щоб не допустити негативних висловлювань, дбати про створення емоційно доброзичливого середовища, усвідомлення учнями цінності будь-якої людини. В дидактичному плані ви можете надавати приклад учням у розумінні того, що можна подарувати людині (не тільки якісь речі, але й добрий настрій, впевненість і т.і.), розширюючи руховий репертуар і створюючи передумови для розуміння ЗМІСТОВОЇ сутності музичного мистецтва.

4. ігри можна проводити як на уроці, так і у позакласний час.

ЕТАП II - проміжний від етапу перетворення реального спілкування школярів до етапу придбання навичок суб'єкта художньої комунікації. Особливістю завдань цього етапу є використання в них музики як засобу розуміння людини. Загальне ПРИЗНАЧЕННЯ цього етапу полягає в:

- розвитку свідомого ставлення учнів до себе і до інших людей з їх реального оточення, розвитку здібностей до розуміння людини, розрізненню позицій суб'єктів реального спілкування як нетотожних;

- усвідомленні учнями предметної специфіки музики як своєрідного "дзеркала", в якому знаходить відображення світ людини (характеру, почуттів, емоційних станів і т.і.);

ЗАВДАННЯ N 4. Умовна назва "Впізнай себе".

МЕТА: привернути увагу дітей до свого неповторного "я", зосередити її на його особливостях.

ОБЛАДНАННЯ: декілька характерологічно виразних музичних фрагментів.

ЗМІСТ. Вчитель пропонує дітям послухати декілька музичних фрагментів, серед яких вони, можливо, впізнають своє відображення, або музику, яка більше за іншу нагадує їм про них самих. Запропонувати знайти своє "віддзеркалення" можна одному конкретному учню, або ж всім одразу.

Питання, з якими можна звернутися до учнів після того, як вони виберуть музичний фрагмент, спрямовані на те, щоб допомогти дітям чіткіше усвідомити свої

особливості і, співставивши їх із характером музики, розвести в свідомості дітей себе реального із своїм "дзеркальним" відображенням в музиці. Таким чином, задається комунікативна позиція співвіднесення. Наведемо приклади питань:

"Що з того, що тобі притаманне, ти побачив в цьому музичному портреті?";

"В якій мірі твоє музичне "відображення" було повним (чи весь ти в ньому відбився)?";

"Що з того, що тобі притаманне і що ти хотів би побачити в музичному "дзеркалі", в ньому не відбито?";

"Наскільки "дзеркало" було чітким (чітко чи розпливчасто було в ньому відбито твої особливості)?" та ін.

ЗАВДАННЯ N 5. Варіан гри "Впізнай себе".

МЕТА: спрямувати увагу учнів на розпізнання індивідуальних особливостей інших людей як підґрунтя для опанування позицією співвіднесення, розширити уявлення про себе на основі зворотнього зв'язку (я в очах моїх товаришів).

ОБЛАДНАННЯ: один чи декілька музичних фрагментів, емоційно чи характерологічно виразних.

ЗМІСТ. Варіант 1 (з одним музичним фрагментом). Учитель пропонує дітям познайомитися з музичним фрагментом, в якому, як він вважає, як в "дзеркалі" можна знайти відображення одного з учнів. Треба впізнати, чий це музичний "портрет"?

Варіант 2 (з кількома музичними фрагментами). Учитель пропонує дітям познайомитися з кількома музичними "портретами", серед яких, на його думку, є такий, що дуже нагадує одного з учнів (назвати ім'я). Який це фрагмент? (Ми користувалися, наприклад, окремими п'єсами з "Карнавалу"

Р.Шумана).

Після виконання завдання можна запропонувати учням відповіді на питання, що супроводжували Завдання N 4, а також ряд додаткових питань до "героя" музичного "портрета":

"Яким, на твою думку, сприймають тебе однокласники?"

"Співпадає це з тим, яким ти бачиш себе?"

"Ти про себе думав тими ж словами, що і твої товариші, коли розповідали про твій "портрет?" і т.д.

КОМЕНТАР.

1. Музика, яку учитель пропонує дітям, повинна бути емоційно виразною, а "портрет", що виникає після її сприйняття,

- емоційно нейтральним або ж позитивно забарвленим, щоб не стати причиною виникнення в учнівському середовищі конфліктних відносин.

2. Використовуйте в Завданні музику, виразну за передачею окремих емоційних станів. З одного боку, це створює умови для більш тонкого розуміння людини, з другого - точніше відбиває саму природу музичного мистецтва.

ЗАВДАННЯ N 6. Гра "На кого це схоже?".

МЕТА: розширити спектр бачення учнями людини, збагатити їхні уявлення про емоційне життя людини через розширення кола осіб, з якими реально спілкуються учні.

ОБЛАДНАННЯ: один чи декілька музичних фрагментів.

ЗМІСТ. Вчитель пропонує дітям послухати музику і уявити, на кого із знайомих вона схожа. (Ми користувалися окремими п'єсами з "Дитячого альбому" П.І.Чайковського, "Картинок з виставки" М.П.Мусоргського).

КОМЕНТАР. 1. Завдання, розширюючи коло осіб, яких можна "впізнати" в музиці (різних за віком, статтю, професією, досвідом і т.і.), вводить дитину в світ "дорослих" почуттів. Це не тільки збагачує уявлення учнів про внутрішнє життя людини, але й створює передумови подолання перешкод між дитиною з її обмеженим досвідом і музичною культурою, що зберігає цілісний людський досвід емоційного ставлення до життя. Воно має потенціал розкриття для дитини перспектив її розвитку (один з наших учнів, Рома П., сказав про це так: з музики "людина немов узнає про себе минулу, теперішню і майбутню").

2. Не починайте роботу з цим завданням з музики, що за характером емоцій відстоїть дуже далеко від реального досвіду дитини. Учням буде важко ототожнити її з кимось із знайомих, а це зменшить зацікавленість у виконанні завдання.

3. Ситуація потребує вашого вмілого керування. Добираючи синоніми до тих простих епітетів, якими зазвичай користуються учні, коли розповідають про почуття, ви можете суттєво збагатити їхній словник в галузі емоційних проявів людини.

ЗАГАЛЬНИЙ КОМЕНТАР ДО ЕТАПУ II. Не захоплюйтеся звичним на уроках "аналізом" музичного твору. Пам'ятайте, музика тут - лише засіб, через який реалізується потреба учнів у спілкуванні, засіб його розширення і збагачення уявлень про людину. Важливо, щоб учні зрозуміли, що вони можуть скористатися музикою в "своїх інтересах". Стосовно ж дидактичного результату цих завдань можна стверджувати, що використання музики в контексті реального спілкування школярів, в якому домінують мотиви самопізнання, вже само по собі привертає увагу учнів до особливостей музичної мови, якою вона нам про нас же і розповідає.

ЕТАП III.

В завданнях цього етапу знаходить відображення розуміння музики як особливої ситуації спілкування - художньої комунікації, в якому музика відіграє роль особливої мови, якою це спілкування здійснюється. На відміну від завдань попередніх етапів, співрозмовниками дитини виступають особи, з якими вона не має безпосередніх контактів.

Загальне ПРИЗНАЧЕННЯ етапу:

- допомогти учням усвідомити ситуацію сприйняття музики як комунікативну, тобто таку, в якій присутній не один лише учень, а й інші особи;
- зазначити для школярів самих суб'єктів цього спілкування (композитор, виконавець, герой твору, сам учень, що сприймає музику, інші реальні і можливі слухачі);
- допомогти учневі розвести (тобто усвідомити як не однакові) позиції суб'єктів художнього спілкування.

ЗАВДАННЯ N 7. Умовна назва "Хто з них".

МЕТА: зазначити для учнів виконавця твору як суб'єкта художньої комунікації.

ОБЛАДНАННЯ: фрагмент музичного твору, фотознімки декількох виконавців.

ЗМІСТ. Учитель пропонує учням послухати музичний фрагмент, співставити його з фотознімками різних виконавців (в нашому випадку це були, наприклад, знімки г.О.Мравинського, г.Ф.Светланова та Г.фон Караяна, зроблені під час виконання музики) і висловити свою думку з приводу того, який із цих фотознімків більш, ніж інші, наближується до ЗМІСТу прослуханого твору.

КОМЕНТАР. 1. Виконуючи це завдання не один раз на основі різної за жанрами музики (вокальна, інструментальна у виконанні різних інструментів) і супроводжуючи його різними фотознімками, ви спрямуєте роботу на формування у учнів узагальненого уявлення про виконавця як особливу функцію в художній комунікації.

2. Якщо ви додасте до завдання питання типу: "Переживання музики виконавцем на знімку, що ти обрав, точнісінько співпадає з твоїм відчуттям прослуханого твору? Що, крім того, що відчув в музиці ти, відображує постать виконавця?" і т.і., ви допоможете дітям усвідомити розбіжності в позиціях виконавця і своїй як слухача.

ЗАВДАННЯ N 8. Умовна назва "З'ясуймо свої смаки".

МЕТА: усвідомлення функції виконавця в художньо-комунікативній ситуації.

ОБЛАДНАННЯ: запис музичного твору в різному виконанні.

ЗМІСТ. Учитель пропонує учням двічі прослухати один і той же музичний твір (в нашому випадку, наприклад, це була увертюра Р.Штрауса "Тіль Уленшпигель" у виконанні симфонічного оркестру під керуванням Г.Ф.Светланова і оркестру Румунського державного радіо і телебачення). Подальший сценарій може мати варіанти:

а) можна почати з питання: "У виконанні одного чи різних артистів звучить цей твір?" В цьому випадку ви самі і одразу спрямовуєте увагу учнів на постать виконавця. Самостійно школярі вирішують проміжну задачу пошуку підстав для відповіді (відмінності в звучанні - інтерпретації - твору) і відкривають, таким чином, специфіку функції виконавця як інтерпретатора музики.

б) можна почати з питання: "За яким разом - першим чи другим - музика сподобалась вам більше?" В цьому разі виникає більш складна ситуація з багатьма невідомими. Учні повинні осмислити питання вчителя саме як співставлення двох записів; проаналізувати обидва виконання і визначити своє ставлення до них. Наступне питання: "Чому в тому чи іншому разі музика сподобалася тобі більше?" дозволить зрозуміти вчителю, на що зорієнтувалися учні: на можливу різницю в технічних характеристиках запису, чи на інтерпретаційні особливості. Питання: "Чим можна пояснити ці розбіжності у звучанні одного й того ж твору?" або більш конкретно "Хто "автор" цих розбіжностей?" вже прямо ведуть до мети завдання - привернути увагу учнів до постаті виконавця і зазначити його функцію як інтерпретатора музичного твору.

КОМЕНТАР. Ступінь розбіжностей в інтерпретаціях повинен змінюватися (ставати більш чи менш наявним) в залежності від музичного досвіду учнів.

ЗАВДАННЯ N 9.

МЕТА: перевірити, чи зрозуміли учні, в чому полягає специфіка функції виконавця.

ОБЛАДНАННЯ: не потрібне.

ЗМІСТ. Учитель пропонує дітям, поставивши себе на місце виконавця, відповісти на запитання: "В чому вони вбачають свою головну задачу?".

КОМЕНТАР. В цьому завданні важливою є особистісна форма запитання і постановка учня в позицію виконавця ("в чому ТИ вбачаєш..."; "уяви себе виконавцем").

ЗАВДАННЯ N 10. Умовна назва "Хто з них?"

МЕТА: зазначити для учнів автора твору як суб'єкта художнього спілкування.

ОБЛАДНАННЯ: запис однієї з хоральних прелюдій І.С.Баха, репродукції скульптурних портретів М.П.Мусоргського і І.С.Баха, зроблених С.Коньонковим.

ЗМІСТ. Учитель пропонує школярам послухати музику і спробувати зрозуміти, які почуття вона в них викликає. Потім він демонструє згадані скульптурні портрети. Учням треба визначити, якому з зображених на портретах композиторів належить прослуханий твір.

КОМЕНТАР. 1. Зрозуміло, що музичні твори в цьому завданні можуть бути змінені.

2. Важливо звернути увагу учнів на власні почуття і іпереживання, викликані музикою без опори на портрети композиторів. Мета цього - зафіксувати в свідомості учня його переживання як притаманні власне йому, виділити його як суб'єкта спілкування. Коли учні звертаються до художніх портретів, вони не тільки усвідомлюють, що за звуками стоїть людина, яка говорить з ними за їхньою допомогою, але й завдяки більш "зрозумілій" візуальній формі подачі ЗМІСТовної сутності творчості композитора і втіленому в ній розумінні творця музики іншим митцем (скульптором) мають змогу відчуті різницю між власним сприйняттям музики і тим, що міг сказати в ній композитор. (Приклад розуміння музики І.С.Баха Сергійком Л. після ознайомлення з портретами: "В ній композитор розмовляє з кимсь головним"). Звернені до учнів питання "Чи є різниця між тим, що відчували в музиці ви, коли слухали її вперше, і тим, як відчув світ автора скульптор?", "Як ти гадаєш, чому одне й те саме художнє висловлювання було сприйнято по-різному?" і т.д. ще більше акцентують нетотожність позицій суб'єктів спілкування.

ЗАВДАННЯ N 11. Умовна назва "Чи схожі ми?"

МЕТА: закріпити усвідомлення учнями розуміння ситуації контакту з музикою як комунікативної через розведення позицій слухача (учня) і композитора.

ОБЛАДНАННЯ: музичний фрагмент, в якому втілення теми автором має суттєві відмінності від учнівських уявлень на цю тему. Це може бути частина з ораторії "Памяти Сергея Есенина"

Г.Свиридова "Поет зима".

ЗМІСТ. Вчитель пропонує школярам розповісти, якою на їхню думку, має бути музика про зиму. Вислухавши відповіді, він пропонує їм порівняти свої уявлення з тим, якою побачив зиму композитор. Очевидність розбіжностей наочно свідчить про неспівпадіння позицій слухачів і автора. Усвідомлення цього можна посилити бесідою і питаннями: "Чи можете ви перелічити співрозмовників в сьогоднішній бесіді про зиму?", "Чи цікавою була для вас ця розмова? Чим?", "Що ви можете розповісти про кожного із співрозмовників? Чому зима викликала в них різні почуття?" і т.д.

КОМЕНТАР. 1. Ступінь співпадіння очікувань учнів і авторської позиції може змінюватися в залежності від музичного досвіду учнів і характеру завдання: від усвідомлення наявності різних позицій до більш тонкої їх диференціації.

2. Пам'ятайте, що не одержавши підтвердження своїм очікуванням, учні можуть конфліктно сприймати всю ситуацію, звинувачувати композитора і музику ("музика неправильна"). Ця ситуація потребує окремих коментарів, до яких ми сподіваємося звернутися в майбутньому.

Наведені завдання демонструють логіку роботи над оволодінням учнями комунікативною позицією в ситуації спілкування з музичним мистецтвом. Сподіваємося, що вони стануть вам в пригоді.